

En resa längs den första postvägen Stockholm-Narva

av Per Gustavsson

Sommaren 1638 gjorde riksschultzen Bernhard Stein von Steinhausen på uppdrag av den svenska regeringen en resa från Stockholm till Narva. Hans uppgift var att staka ut en postlinje genom södra Finland, Karelen och Ingermanland. Detta enligt samma modell som de postlinjer som under de två föregående åren hade lagts ut från Stockholm mot söder och väster till postförvaltare i städerna och postbönder på mellansträckorna. Steinhausen utförde uppdraget på två månader och avgav sin rapport i Stockholm den 2 september. Fyra dagar senare fastställdes en posttaxa för rutten, och samma dag publicerades också kungliga förordningar om postböndernas rättigheter och skyldigheter samt formulär till fribrev för postbönder. Den 6 september 1638 räknas som den allmänna postens tillkomstår både i Estland och Finland.

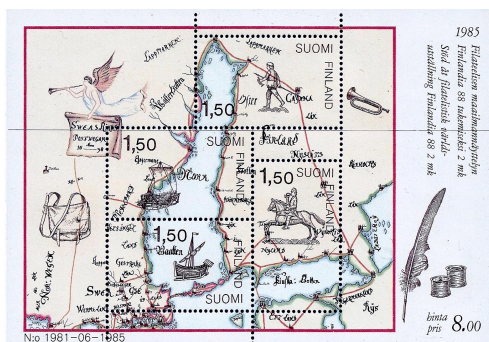

375 år postservice, estniskt frimärke 2013.

375 år senare slutförde jag en resa i Steinhausens fotspår — på kartan, med hjälp av dator och litteratur. Min egen resa började för ett tiotal år sedan, då jag i ett helt annat sammanhang stötte på äldre avskrifter av Steinhausens ”postrulla” från 1638. I första

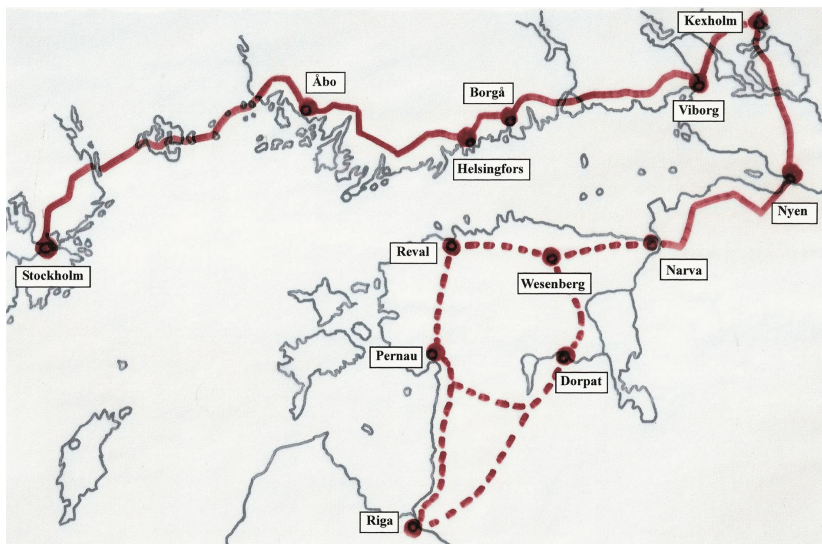
PER GUSTAVSSON är född i Åbo 1945, civilekonom från Handelshögskolan vid Åbo Akademi 1969, sedan 1976 bosatt i Pargas. Han arbetade i ledande befattningar inom finländsk exportindustri fram till pensioneringen. Inom filatelin är hans specialområden Baltikum, ångbåtsfart och -post på Östersjön samt den oroliga perioden 1918-1924 i Östeuropa. Han har tidigare medverkat i *Posttryttaren* 2012 och 2013.

hand ville jag veta om alla poststationer, postgårdar, som nämns i originaltexten skulle gå att identifiera och återfinna på kartan, i andra hand om det var möjligt att på ett ungefär fastställa vilka vägsträckningar postförarna kunde tänkas ha använt när postlinjen togs i bruk hösten 1638.

Den äldsta kända kartan över Sveriges postvägar, från 1698, bevaras i Nationalmuseum i Köpenhamn. Finländskt miniatyrbark 1985.

Uppgiften var inte helt lätt — under nära fyrahundra år har byar och gårdar bytt namn, flyttats eller försvunnit. Gamla vägsträckor har fallit i glömska eller utplånats av senare

Den heldragna linjen visar Steinhausens ungefärliga rutt sommaren 1638; de streckade linjerna postens fortsatta vägar genom Estland och Livland.

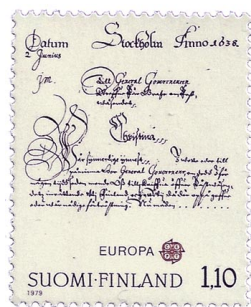
tids vägbyggen. Vissa områden, som Karelen och Ingermanland, har upprepade gånger ödelagts av krig. Lättare blev uppgiften inte heller av att den väg som en gång sammanknöt det svenska rikets två mest betydande städer, Stockholm och Riga, nu delas av fem nationer.

Slutresultatet, som presenteras här, visar ändå att den postrutt som Steinhausen beskrev 1638 fortfarande går att följa hela vägen från Stockholm till Narva, och vidare till Reval, Dorpat och Riga. Framställningen är ingen "rutthandbok" för en nutida resenär, men texten ger förhoppningsvis ledtrådar för den som vill söka upp någon del av denna gamla postlinje.

från regeringen om att postlinjer skulle inrättas i Finland. Redan i december samma år fick han besked att vicepostmästaren Olof Jönsson skulle åta sig uppdraget. Av en eller annan orsak kom Jönsson aldrig iväg, men i ett brev av den 2 juni 1638 meddelade regeringen att den funnit det "nyttigt och högnödigt at uprätta ett Postwäsende öfwer hela Finland" och att den förordnat "generalrikschultzen Bernhard Steen von Steenhausson att i detsamma han nu reser härifrån och till Ingermanland under vägen beställa om samma postwäsende". Fullmakten för Steinhausen var daterad samma dag som brevet, och när han dagen därpå startade från Stockholm hade han troligen det kungliga

Det svenska postväsendet utsträcks till Finland och Baltikum

Drottning Kristinas postförordning 1636 stadgar "at effter Wij nådigt för godt ansedt hafwe / at anrätta uthi alle Provincier öfwer hela vårt Rijke wisse och ordinarie Poster", men vid utgången av 1637 hade man bara kommit så långt som till Markaryd, Göteborg, Kalmar och Gävle. När den nyutnämnde generalguvernören Per Brahe anlände till Åbo senhösten 1637 hade han med sig ett löfte

Drottning Kristinas brev till generalguvernör Per Brahe, daterat 2 juni 1638. Finländskt frimärke från 1979.

Bernhard Stein von Steinhausens fullmakt på finländskt utställningskort, Sindelfingen 2008.

brevet med sig och avlämnade det personligen till Per Brahe på Åbo slott.

En gammal väg med många namn

Stora Postvägen, Stora Strandvägen, Allmänna Vägen, Kustvägen, Kungsvägen, Gamla Rysslandsvägen, Stora Härvägen är några av de namn som använts för vägen genom södra Finland. Nedre Viborgsvägen är ännu ett – en övre Viborgsväg löpte sedan gammalt från Åbo till Tavastehus och vidare österut längs Salpausselkä-åsarna.

Färdvägen från Mälardalen och Uppland över Åland och vidare längs Finska vikens kust är mycket äldre än den postrutt Steinhausen beskrev. En allmän väg måste ha tillkommit senast då fästningarna byggdes: Borgå, Tavastehus, Viborg och Åbo under senare hälften av 1200-talet, Kastelholm, Kustö och Raseborg på 1300-talet. I dokument från 1300- och 1400-talen nämns vägen oftast som "allmänna vägen" eller "strandvägen". Gustav Vasas sekreterare Jakob Teit inspekterade gästgiverier och skjuts-

håll mellan Åbo och Viborg på 1550-talet. Enligt honom fanns det då 22 gästgiverier på sträckan; antalet var i stort sett oförändrat i slutet av 1700-talet.

Kungsvägen, som i Finland avser just denna gamla landsväg mellan borgarna i Åbo och Viborg, är ett nutida marknadsföringsnamn på ett antal turistleder mellan Oslo och S:t Petersburg. Namnet kan mycket väl ha använts långt tidigare i folkmun som beteckning på "kronans väg", till åtskillnad från de lokala vägarna, liktydigt med "allmänna vägen" och "landsvägen". Attributet "Kungs-" förekommer för övrigt i äldre finska ortnamn i betydelsen "stor".

Flera forskare har skildrat den Stora Postvägen, på geografiskt begränsade områden och i ett dynamiskt tidsperspektiv från begynnelsen och fram till dess vägen togs ur bruk som postväg. På delar av sträckan skedde detta så sent som i början av 1900-talet. I det följande behandlas endast postvägen från Stockholm till Narva sådan som den beskrevs av Steinhausen sommaren 1638 – redan på 1640-talet skedde förändringar. Postens väg vidare genom Estland och Livland presenteras schematiskt, eftersom källmaterialet från tidigt 1600-tal är mycket begränsat.

Gammal är inte alltid äldst

På sträckningen Åbo-Viborg finner man ett stort antal vägar och gator med namn som hänvisar till ett äldre vägnät. Strax öster om Åbo finns Viipurintie (Viborgsvägen). Bron från väster till Viborgs slott och vidare till stadskärnan kallades i folkmun "Turun silta" (Åbobron) länge efter att dess officiella namn blivit Linnasilta (Slottsbron). Mellan dessa två ändpunkter finner man åtskilliga Gamla Strandvägen, Gamla Kustvägen, Gamla Kungsvägen osv. Sällan är det dock fråga om den allra äldsta vägen; varje gång en ny väg byggs blir dess föregångare gammal. Men visst ger namnen en antydning om var den allmänna vägen, stora landsvägen gick i äldre tider!

Kungsvägen Åbo-Viborg på finländskt frimärke från 1993.

Viipurintie-Viborgsvägen ett stycke öster om Åbo. Foto författaren.

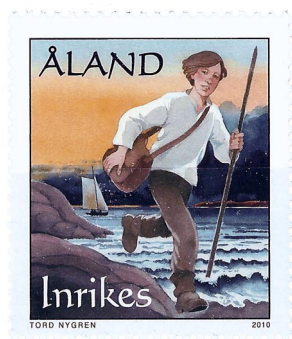
De bäst bevarade, riktigt gamla vägsträckorna finner man på Åland och på öarna i Ålands östra skärgård. Tvärvägen väster-öster över Åland lämnades åt sitt öde när ett nytt vägnät byggdes ut i solfjädersform från den nya huvudorten Mariehamn, som inte kom till förrän 1861. På öarna i skärgården var det sällan nödvändigt, ofta inte ens möjligt, att ändra vägsträckningarna från brygga till brygga. Här, och bitvis i västligaste och östligaste Nyland, sammanfaller postvägen ofta med turistleden Kungsvägen. Postvägen över Åland är numera utmärkt med röda verdstolpar (finsk verst = 1.068,8 meter, en tiondels svensk s.k. enhetsmil) av den typ som användes under 1800-talet. I Uppland, på Åland, i västra delen av Egentliga Finland samt i några nyländska kommuner har man gjort förtjänstfulla kartläggningar av den äldsta postvägens sträckning.

Steinhausens rutt följer huvudsakligen Stora Strandvägen/Kungsvägen, med ett par väsentliga avvikelser. I Västra Nyland tog han en nordligare, och betydligt kortare, rutt än Strandvägen som gick via Ekenäs och Ingå; i Karelen lade han ruten från Viborg till Nyen via den nyförvärvade länshuvudstaden Kexholm i nordost i stället för den kortare vägen längs Karelska näsets västra sida.

Bonddrängar förde posten

Vi föreställer oss gärna forna tiders postförare som uniformsklädda ryttare med pistol

i bältet, glatt blåsande i blanka posthorn för att avisera sin ankomst. Verkligheten var en annan – på de flesta rutter var det simpelt klädda bonddrängar som löpte med postväskan, sällan beväpnade med mer än ett spjut eller en spetsad stav. Enligt förordningen skulle varje postbonde hålla två drängar, som dag och natt var beredda att ”föra stafetten vidare”. Postbondens ersättning var ”Friheet för allehanda Gäst- och Skiutzning samt Dagswerken och Uthskriffning så länge han för en Postbonde brukat warder”. Postbönderna i Kexholms län och Ingermanland befriades inte från utskrivning, men fick ett fem dalers avdrag på skatten. Regelrätt penninglön skulle bara postförvaltarna i städerna få.

Postförare på åländskt frimärke 2010.

Var löpte postförarna?

Drottning Kristinas förordning stadgar ”Postdrängen skal och allestädes bruka genstighar / så myckit möghelighit är / och in-tet löpa på krokotta Landswäggar”. Här sammanföll statsmaktens och de enskilda post-

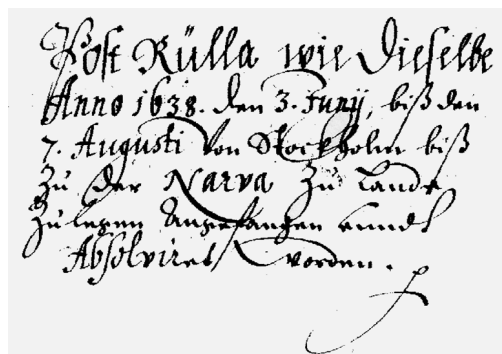

”Postdrängen skal och allestädes bruka genstighar”. Foto författaren.

förarnas intressen – en mil skulle löpas till fots på högst två timmar, oavsett terräng, väderlek eller årstid. Sträckan som skulle löpas angavs i förordningen som *"två eller högst tre mil"*, och postföraren tog nog varje chans att förkorta vägen. Det är naturligtvis omöjligt att idag fastställa exakt vilken väg de första "veckoposterna" tog mellan postgårdarna, speciellt som de bäst användbara lederna varierade med årstiden.

Steinhausens postrulla

Steinhausens odaterade men egenhändigt undertecknade originaltext, som förvaras i Riksarkivet, består av en rubriksida och fem tättskrivna ark. På en till fem rader beskrivs var och en av de 54 delsträckorna mellan Stockholm och Narva. Fram till Nyen anges namnet på varje enskild postbonde, i städerna postförvaltarna, postgårdens läge och den ansvarige överhetspersonen, oftast länsmanen i distriktet. Efter Nyen blir detaljuppgifterna sparsammare.

Rubriksidan på Steinhausens "Post Rulla".
Original i Riksarkivet.

Delsträckorna i Steinhausens postrulla är i genomsnitt 2½ à 3 mil, men det finns undantag: några sträckor är så korta som 1½ mil, andra 5 eller 6. Postrullan ger inga förklaringar; det kan ha varit svårt att tillsätta tillräckligt många postbönder i vissa områden. En annan förklaring till sträckornas varierande längd är att det helt enkelt var frågan om olika långa mil. Vid tiden för Steinhausens resa var "mil" inget entydigt begrepp; den svenska "enhetsmilen" som motsvarade

10.689 meter infördes först 1649. Tidigare användes "landskapsmil" av varierande längd, från "finska mil" om cirka 6 km till "dalamil" om 14,5. Några kontrollmätningar visar att postrullans mil varierar från 4 km till mer än 12. Det förefaller som om Steinhausen förlikt sig på lokala sagesmän och antecknat "upplandsmil" om ca. 10,5 km genom Uppland och över Åland, nordtyska-livländska mil om ca. 7,5 km genom södra Finland och Ingermanland, och "finska mil" om ca. 6 km i östligaste Finland och Kexholms län. Avvikelserna tar ut varandra, och uppskattningen av hela sträckan Stockholm-Narva, omkring 1.250 km, är riktigt.

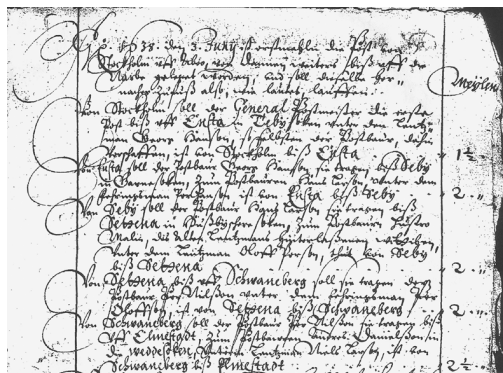
Originaltexten är skriven på en blandning av tyska, lågtyska och svenska. Den tyska sextonhundratalspikturen är inte helt lätt att tyda, men efter en hel del jämförande studier fanns det bara ett par ställen kvar, där jag fick gissa vad skrivaren avsett. Samtidigt kunde jag korrigera några fel i de äldre avskrifter jag sett. I översättningen nedan är delsträckorna numrerade för att underlätta jämförelse med transskriptionen i bilaga 1.

Ortnamnen anges först i den form som Steinhausens skrivare nedtecknat dem, med tolkning till nutida form och översättning där det är nödvändigt. Bokstavskombinationen "ij" har tolkats som "y" där den inte uppenbarligen betecknar långt "i". Språkförkortningarna är: est = estniska, fi = finska, ing = ingriska, lett = lettiska, ry = ryska, vot = votiska. Vissa ortnamn har varit svårtolkade, speciellt i Ingermanland.

Namnen på postbönderna återges i rullen på svenska, utom en krogvärd Wasili i Ingermanland och ett par tyskklingande namn. Tidens sed var att teckna ner namn på "överhetens" språk, ett bruk som fortsatte långt in på 1800-talet i både Finland och Sverige. Det svenska/tvåspråkiga området i Finland var på 1600-talet i stort sett detsamma som idag. Från Töfsala i Åbo skärgård till Pojo i västra Nyland, och åter öster om Kymmene älv och söder om Finska viken, rörde sig Steinhausen på östersjöfinskt språkområde. "Henrich Lorentzson in Qwivasten soken" hette troligen Heikki

Laurinpoika i Kuivaisi pogost. Postförvaltarna i städerna var alla tyska borgare eller tjänstemän, utom eventuellt Samuel Sijfersson i Nyen och en senare utnämnd Ignat Simonsson i Narva; denne var tolk på slottet och troligen rysk ingermanländare.

Anno 1638, den 3 juni har post (vägen) från Stockholm till Åbo och vidare till Narva för första gången till lands blivit utlagd, och skall härefter löpas till fots.

Avsnittet Stockholm-Ålmsta i Steinhausens postrulla. Original i riksarkivet.

Från Stockholm till Åbo 47 mil

1."Från Stockholm skall generalpostmästaren fortskaffa den första posten till Ensta i Teby socken (Täby), där länsman Georg Hansson själv fungerar som postbonde; från Stockholm till Ensta 1½ mil."

Steenhusen startade från Stockholm 3 juni 1638. Generalpostmästarens tjänstebostad, som också fungerade som postkontor, var belägen i bottenvåningen av det gamla riddarhuset söder om Tyska kyrkan, mellan Prästgatan och Svartmangatan. Ingen bild av byggnaden har bevarats; den beskrivs som ett tvåvånings stenhus med en gaveln mot Prästgatan, cirka 9 meter brett och 25 meter långt.

Från postkontoret gick postens väg genom Gamla Stan, över Stockholms Ström och Helgeandsholmen och vidare genom Norrmalm. Huvudvägen norrut gick väster om Brunkebergsåsen, till norra stadstullen som låg ungefär där nuvarande Drottninggatan möter Kammakargatan. Postföraren tog nog den genare vägen öster om åsen mot

nuvarande Roslagstull. Här har alla äldre vägar försvunnit under dagens gatunät. Närmast sanningen kommer kanske sträckan Luntmakargatan-Surbrunnsgatan-Roslagsgatan. Från Roslagstull framåt följer Roslagsvägen i stort den äldre vägens sträckning.

På 1600-talet sköttes överfarten av Stockundet med färja. Omkring 1640 omtalas en färjkarl vid namn Bengt, och en bevarad äldre vägsträckning på norra sidan sundet heter Bengt Färjares väg.

Postgården i Täby hette Åva och var belägen söder om Ensta skjutshåll, senare gästgiveri. Åva ligger ca. 500 meter väster om vägskorsningen Stockholmsvägen-Turebergsvägen.

2."Från Ensta skall Georg Hansson föra posten till postbonden Hans Larsson i Seby (Ösby) i Garne socken (Garn), under fjärdingsman Per Hansson; från Ensta till Ösby 2 mil."

Ösby var postgård och gästgiveri. Ösby ligger vid Gamla Norrtäljevägen, väg 268, ett par kilometer nordost om Brottby där postvägen korsade den urgamla vattenleden till centrala Uppland, Långhundraleden.

3."Från Ösby av Hans Larsson till postbondehustrun Malin, den förre länsmannens änka, i Settena (Sätuna) i Hussbyschere socken (Husby-Sjuhundra), under länsman Olof Persson; från Ösby till Sätuna 2 mil."

Sätuna ligger mellan väg 77 och Norrtäljeån, något söder om Husby kyrka. Steinhausens "Settena" motsvarar det lokala uttalet. Från Sätuna till Svanberga gick postens väg över Hållsta och Lohärad, i varje fall de första åren då inget postkontor ännu fanns i Norrtälje.

4."Från Sätuna till Schwaneberg (Svanberga) av postbonden Per Nilsson under fjärdingsman Per Olofsson; från Sätuna till Svanberga 2 mil."

Postgården och gästgiveriet i Svanberga hette Nedergård. Väg 76 mellan Norrtälje och Söderby-Karl passerar Svanberga, som ligger vid sjön Erken. Mellan Söderby-Karl och Ålmsta heter vägen 283.

5."Från Svanberga av Per Nilsson till postbonden Anders Danielsson i Elmestadt (Ålmsta) i Wedde

socken (Väddö), under länsman Nils Larsson; från Svanberga till Älmsta 2½ mil.”

Vid Älmsta var sundet, nuvarande Väddö kanal, på 1600-talet igenvuxet men sumpigt och besvärligt att passera. Överfarten skedde med färja vid Ortala järnbruk ett par kilometer norrut. Från Älmsta bro leder en väg mot nordväst till hamnplatsen i Gamla Grisslehamn.

6.”Från Älmsta över Ålands hav till Ökre (Eckerö) av Anders Danielsson, till postbonden Erik Nilsson i Eckerö, under länsman Per Jönsson i Eckerö; från Älmsta till Eckerö 10½ mil.”

Posten roddes eller seglades från Gamla Grisslehamn, söder om nuvarande Grisslehamn. Hamnplatsen flyttades i mitten av 1700-talet för att ge en kortare sträckning över Ålands hav. Eckerölinjens färja trafikerar från ”nya” Grisslehamn till Eckerö Berghamn. Ett par stenkast söder om Berghamn ligger Storby med tullbryggan, postrottemuseet och det imponerande post- och tullhuset som ryska myndigheter lät uppföra på 1820-talet.

Från Sverige till västra Åland och från östra Åland vidare till Egentliga Finlands skärgård skedde postforslingen huvudsakligen över vatten, vintertid över isarna. Socknarna var indelade i postrotar med varierande antal posthemman. I Väddö nämns till exempel 21 rotar om åtta hemman, i Eckerö sju rotar om åtta hemman, i Vårdö (Sundsskär) sex rotar om sex hemman osv. Hemmanen i varje rote ställde upp med en besättningsman var till den gemensamma postbåten.

På Signilskär, i Ålands hav 1½ mil väster om Eckerö, inrättades redan i slutet av 1500-talet ett gästgiveri. Gästgiveriet i Eckerö Storby, benämnt ”spetalet”, hade mycket gamla anor och låg på samma plats ända till 1910 då postforslingen över Ålands hav slutgiltigt upphörde. Postmästarbostället Ängstorp i Storby är ett av få bevarade från svenska tiden.

7.”Från Eckerö skall postbonden föra posten till Finnestrom socken (Finström) över färjan i Maresundet (Marsund), till postbonden Matts Paulsson i Enckerbyz

(Emkarby) under länsman Erik Mårtensson; från Eckerö till Emkarby 2 mil.”

Det gamla färjefästet i Södra Marby ligger några hundra meter söder om den nuvarande bron. Färjpasset till Frebbenby i Hammarland var nära två kilometer långt. Mellan hamnen och byn låg sedan 1600-talet ett gästgiveri, Krogars. Bjärströms bro över Vargsundsådran mellan socknarna Hammarland och Finström nämns första gången 1538.

8.”Från Emkarby av Matts Paulsson till postbonden Knut Thomasson i Finneby (Finby) i Sundt socken (Sund), under länsman Magnus Michelsson i Perness (Persnäs); från Emkarby till Finby 2 mil.”

Gästgiveriet i Finström flyttades 1638 från Ämnäs till Emkarby. Vägen mellan Emkarby och Finby passerar Färjsundet, ett djupt vatten mellan branta bergsstränder. Här skedde överfarten med färja ända till 1937 då bron byggdes. Finby är den nutida centralbyn i Sund.

9.”Från Finby av Knut Thomasson till postbonden Hans Hagalsson i Wargardt (Vargata, Sundsskärs kappell, i nuvarande Vårdö) i Sunds socken under länsman Markus Mickelsson, en halv mil över land och en mil över vatten; från Finby till Vargata 1½ mil.”

Gästgivaren och nämndemannen Per Thomasson i Sundsskär nämns också som postbonde. Till Vårdö finns numera väg- och färjeförbindelse över Prästö och Töftö. Postvägens äldsta sträckning gick från Bomarsunds brygga till Båthusviken i Vargata by.

Postkartan 1698 visar en mycket optimistisk bild av vägen mellan Åland och finska fastlandet.
Finländskt frimärke 1985.

10. ”Från Vargata av postbonden Hans Hagalsson över vattnet die Däle (fjärden Delet) till postbonden Simon Hindriksson i Kimlingen socken (Kumlinge), under länsman Johan Eriksson; från Vargata till Kumlinge 4 mil.”

Vägen tvärs över Vårdölandet följer i stort sett postvägens gamla sträckning. Det sista avsnittet från Vårdö by till bryggan i Hullvik är ett av de bäst bevarade. Två gårdar i östra delen av byn heter Stor-Posten och Lill-Posten.

Mellan Vårdö Hullvik och Kumlinge Marskil finns ingen nutida förbindelse. Färjan på den norra linjen Vårdö Hummelvik — Brändö Torsholma tar iland på norra sidan av Kumlinge. Vägen mellan de två forna postbryggorna i Kumlinge, Marskilsviken i sydväst och Ramsholm i nordost, är rätt välbevarad.

11. ”Från Kumlinge av Simon Hindriksson över Lattwasser (fjärden Lappvesi) till postbonden Thomas Mattsson i Brendel (Brändö) under ovannämnde länsman; över vatten från Kumlinge till Brändö 3 mil.”

Huvudöarna i Brändö-arkipelagen är numera sammanbundna med broar, vägbankar och färjpass. Dagens färja från Kumlinge tar iland på Torsholma längst i syd, postförarna seglade fram till kyrkoby. Följande pass gick direkt från Brändö kyrkoby till Vartsala på ”finska sidan”.

12. ”Från Brändö av Thomas Mattsson över havet till postbonden i Süderby (Söderby, fi. Etelä-Vartsala) i Toffsal (Töfsala, fi. Taivassalo), under länsman Georg Jakobsson Anigma; från Brändö till Söderby 3 mil.”

Idag går färjan från Åva längst i norr i Brändö till Osnäs (fi. Vuosnainen). Postförarna tog iland längre söderut. Från väg 192 går en biväg till Etelä-Vartsala, där en privat väg leder ner till viken Rantapuhti där rester av urgamla bryggor finns kvar, delvis högt uppe på land. Vägen vidare från Etelä-Vartsala by till färjan över Lypertöfarleden följer den gamla postvägens sträckning.

13. ”Från Söderby av postbonden Anders Eriksson över havet till postbonden Henrik Pålsson i Sannes (Sannäs, fi. Sannainen) i Töfsala socken under ovannämnda länsman; från Söderby till Sannäs 3 mil.”

Postgården i Etelä-Vartsala, som fortfarande heter Posti, skall vara en av bara två i sydvästra Finland som låg på samma plats hela tiden, ända till 1845 då postgårdarna indrogs på det finländska fastlandet. På den åländska delen av postvägen fortsatte systemet med postgårdar och postrotar till utgången av år 1910.

14. ”Från Sannäs av Henrik Pålsson till länsmannen och tillfällige postbonden Otto Carlson i Winkelby (Vinkkilä) i Wemo socken (Vemo, fi. Vehmaa), under fru Margareta (Margareta Horn af Kankas, f. Fincke) på Kanka (Kankas, fi. Kankainen); från Sannäs till Vinkkilä 2 mil.”

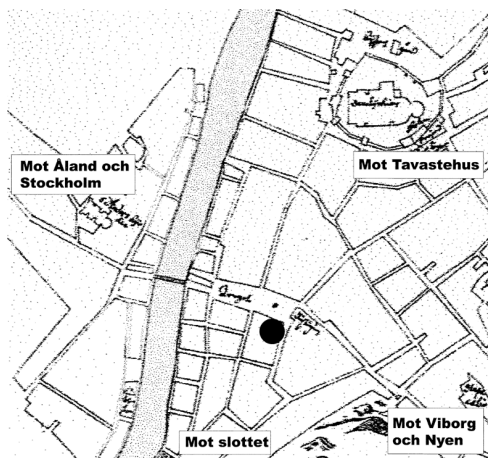
Postgården i Vinkkilä hette Amberla, och låg på samma plats till 1845. Vinkkilä by ligger i korsningen mellan väg 195 och väg 1953, något öster om Vemo kyrka. Kankas slott är det enda frälsegods som nämns på hela rutten genom södra Finland.

15. ”Från Vinkkilä av Otto Carlson till postbonden Matts Jakobson i Casilaby (Kaisela) i Naij socken, (Nousis, fi. Nousiainen) under länsman Johan Clemetsson i Nemijs (Nummi); från Vinkkilä till Kaisela 3 mil.”

Postgården i Kaisela by hette Skotti. Kaisela by ligger vid väg 1914, cirka 1 km väster om riksväg 8. Nummi, där länsmannen bodde och dit postgården senare flyttades, ligger på andra sidan riksväg 8.

Norr om Reso kyrka utanför Åbo har ett stycke av postvägen bevarats. Landsvägen belades med betong 1937 men var fortfarande bara ”tio alnar bred mellan diken”, som föreskrivits för allmänna landsvägar redan på medeltiden.

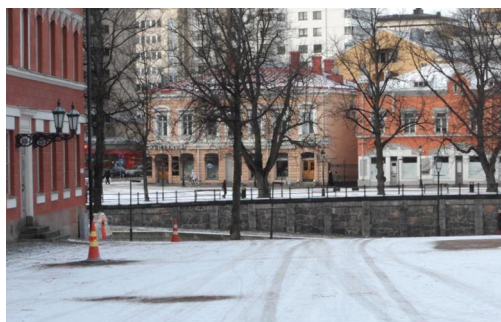

Postförvaltare Caloanders gård låg i det sydöstra hörnet av det långsmala Stortorget, i korsningen mellan postvägen och "Oxvägen" till Tavastehus.

16."Från Kaisela av Matts Jakobsson till postförvaltaren Lüttche Calander (Ludwig Caloander, "Lüttche" är lågtyska för "lille") i Aboo, (Åbo, fi. Turku); från Kaisela till Åbo 3 mil."

Postexpeditionen låg 1638 invid Stortorget i Åbo, nuvarande adress Gamla Stortorget 3. Den kom att stanna i kvarteren runt domkyrkan fram till år 1900, då ett nytt posthus stod färdigt vid Salutorget på andra sidan Aura å. Placeringen var optimal: landsvägarna mot söder och öster började vid Caloanders port i sydöstra torghörnet, vägarna mot norr och väster utgick från Lilltorget norr om bron över Aura å i den motsatta ändan av det långsmala torget.

Ludwig Caloander utnämndes av Steinhäusen 18 juni 1638. Han efterträddes som postförvaltare av sin son Barthold och son-

Stortorget mot norr, platsen för den äldsta bron i Åbo. Postvägen löpte över bron och vidare i gränsen mellan byggnaderna på den motsatta stranden.

son Joachim, samma släkt innehade tjänsten till 1695. Joachim Caloander disputerade 1689 vid Åbo Akademi med en avhandling om brevbarare, "Discursus academicus de tabellario".

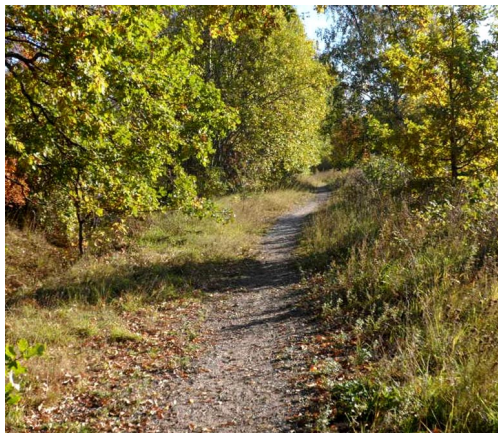

På denna gård intill Stortorget, numera Gamla Stortorget, låg den första postexpeditionen i Åbo.

Från Åbo till Helsingfors 23 mil

17."Från Åbo av postförvaltare Caloander till länsmannen och tillika postbonden Grels Knutson i Rokätelände (Rekottila) i Parna socken (Pemar, fi. Paimio); från Åbo till Rekottila 3½ mil."

Rekottila är en gård vid väg 2351, tidigare gästgiveri, cirka 4 km sydväst om Pemarkentrum, något norr om motorvägen Åbo-Helsingfors.

En mil öster om Åbo finns en välbevarad sträcka av den gamla vägen. "Tio alnar bred mellan diken" blev den knappast före 1700-talet.

18."Från Rekottila skall posten föras till länsmannen och tillika postbonden Klas Jakobsson i Hendel (Häntilä) i Halka socken (Halikko); från Rekottila till Häntilä 2 mil."

Häntilä ligger vid väg 2351, gamla Åbo-vägen, cirka 4 km väster om Halikko centrum.

19."Från Häntilä av Klas Jakobsson till postbonden Klas Ottosson i Sauru (Sauru) under länsman Hylke i Bierno socken (Bjarnå, fi. Perniö); från Häntilä till Sauru 2 mil."

Sauru, där det länge fanns ett vårdshus, ligger väster om vägkorsningen 52/1825, mellan Bjarnå station och kyrkbyn. Efter Sauru viker postvägen av från Stora Strandvägen, turistleden Kungsvägen, och tar en mer direkt väg från Bjarnå till Pojo. Järnvägen, som byggdes i slutet av 1800-talet, följer den första postvägens sträckning. Det finns farbara vägar på hela sträckningen Bjarnå station-Koski-Skogböle (fi. Kuovila)-Pojo kyrkoby.

20."Från Sauru av Klas Ottosson till postbonden Hans Hansson i Kulla under länsman Erik Hindersson Boosta (Bollstad, efter byn?) i Pojo socken (fi. Pohja); från Sauru till Kulla 2½ mil."

Kulla (fi. Kullaa) är en numera försvunnen by invid Kulla sjö, nära järnvägslinjen Salo-Karis. Platsen återfinns sydväst om Skogbölevägen, cirka 6 km nordväst om Pojo kyrkoby.

21."Från Kulla av Hans Hansson till postbonden Nils Göransson i Sandenes (Sannäs) under länsman Henrik Eriksson i Nyby i Cariss socken (Karis, fi. Karjaa); från Kulla till Sannäs 2½ mil."

Det är osäkert vilken väg postföraren tog mellan Kulla och Sannäs, troligen förbi Pojo och Karis kyrkor. Ett vårdshus nämns redan 1556 "vid Skaffwesta fors", nuvarande Billnäs bruk, och den viktigaste bron över Svartån var Landsbro söder om Karis kyrka. Sannäs och Nyby är grannbyar mellan väg 25 och Svartån, 2-3 km nordost om Karis kyrka.

22."Från Sannäs av Nils Göransson till postbonden Matts Egländsson i Wijan (Veians) under länsman Klas Jakobsson i Sundt socken (Sjundeå, fi. Siuntio); från Sannäs till Veians 3 mil."

I Veians finns en gård, benämnd Postis, vid väg 1130 cirka 5 km väster om korsningen mellan väg 25 och 1130.

23."Från Veians av Matts Egländsson till postbonden Sigfrid Clementsson i Hwiss (Kvis) under länsman Klas Jakobsson i Kirschscllett socken (Kyrkslätt, fi. Kirkkonummi); från Veians till Kvis 2½ mil."

Det nuvarande villaområdet Kvis ligger vid Kvisvägen, ett avsnitt av en äldre sträckning av Stora Strandvägen som här kallas Gamla Kustvägen, cirka 3 km öster om Kyrkslätt centrum. Två samtidiga länsmän med samma namn låter märkligt, men är ingalunda omöjligt. Socknarna kan också ha haft gemensam länsman.

24."Från Kvis av Sigfrid Clementsson till postbonden Erik Arvidsson i Nyby (tidigare gård i Morby, fi. Muurala) under avlidne länsmannen i Nyby, Essbo socken (Esbo, fi. Espoo); från Kvis till Nyby 2 mil."

Morby är ett utbyggt bostadsområde invid Ring III, den yttersta omfartsvägen runt Helsingfors. Den del av Stora Strandvägen som passerar området heter Stora Landsvägen.

25."Från Nyby av Erik Arvidsson till postförvaltaren Hans Jabel i Helsingforst (Helsingfors, fi. Helsinki); från Nyby till Helsingfors 3 mil."

När Steinhausen besökte Helsingfors i slutet av juni 1638 låg staden ännu på den plats där den grundlagts 1550 av Gustav Vasa, vid Vanda ås utlopp, Helsingfors, i den vik som idag kallas Gammelstadsfjärden. Få spår av det äldsta Helsingfors har bevarats. Redan på 1640-talet flyttades staden mot sydväst till en bättre hamn. Jabel utnämndes till postförvaltare 27 juni 1638 och efterträddes vid sin död 1678 av sin son Anders Hansson

Helsingfors i början av 1600-talet, en halvmil nordost om stadens nutida centrum. Postexpeditionen torde ha legat vid torget längst i norr.
Finländskt frimärke 1950.

Jabel. Postexpeditionen torde de första åren ha legat i postförvaltarens bostad invid det dåtida torget och flyttades senare till det nya Helsingfors på Estnässkatan, nuvarande Kronohagens stadsdel.

Från Helsingfors till Borgå 7 mil

26. ”Från Helsingfors av postförvaltaren Hans Jabel (”ist ein Reuter”, kommenterar Steinhausen) till postbonden Sigfrid Knutsson i Siboo (Sibbo, fi. Sipoo) under länsman Christian Mickelsson i Catmans By? i Sijbe socken (Sibbo, fi. Sipoo); från Helsingfors till Sibbo 3 mil.”

De gamla vägarna ut från Gammelstaden har utplånats av ny bebyggelse och nya vägar. Närmast den gamla postvägens sträckning torde man komma om man från Gammelstaden (innanför triangeln Forsbyvägen-Tavastvägen-Gammelstadvägen) följer Viksvägen mot nordost fram till Gamla Borgåvägen och vidare mot Sibbo kyrka. På vägen passerar Myras, där postbonden Sigfrid Knutssons gård låg 1638. Hundra år senare omtalas här en gård Postlöpars eller Postbonds.

Länsmannens ”Catmansby” torde avse nuvarande Skattmans(by) i Vanda, dåvarande Helsinges socken. Vid denna tid hade Helsinges och Sibbo socknar gemensam länsman.

27. ”Från (Myras i) Sibbo av Sigfrid Knutsson till postförvaltaren Herman Raaff (stavas också Rabe och Rafve) i Burgo (Borgå, fi. Porvoo); från Sibbo till Borgå 4 mil.”

Bron över Borgå å och den gamla stadskärnan på finländskt frimärke 1946.

Borgå är en av Finlands äldsta städer, aldrig grundlagd men med stadsrättigheter från 1380. En stor del av det medeltida gatunätet runt domkyrkan och rådhuset är bevarat, och det finns en uppgift om att postförvaltaren bott vid nuvarande Gamla Rådhuset.

Hermann Rabe omnämns som borgare, handlande, gästgivare, kyrkvård och rådman. Han ägde åtminstone ett fartyg och handlade med bland annat Reval. På riksdagen 1643 företrädde han borgarståndet i Borgå. Rabe torde ha avlidit på 1650-talet och efterträddes av borgaren, åldermannen och rådmannen Arvid Eriksson. Denne dog 1667 och efterträddes av sin änka Beata Jönsdotter. Det finns tecken på att Beata skött tjänsten redan på 1640-talet, hon kan ha varit änka efter vardera postförvaltaren.

Från Borgå till Viborg 34 mil

28. ”Från Borgå av postförvaltaren till postbonden Bartelt Olofsson i Serkela (Särklax) under länsman Anders Eriksson i Pegne socken (Pernå, fi. Pernaja); från Borgå till Särklax 4 mil.”

Öster om Borgå är postvägens äldsta sträckning osäker, men den gick nog mot nordost för att undvika de djupa havsvikarna öster om staden. Väg 170 följer i stort sett linjen, men den äldre vägen gjorde en sväng söderut förbi Pernå kyrkoby, nuvarande väg 1581. Särklax gård ligger mellan denna väg och Särklaxviken, cirka 2 km öster om Pernå kyrkoby.

29. ”Från Särklax av Bartelt Olofsson till postbonden Jakob Thomasson i Thesieby (Tessjö, fi. Tsjoki) under länsman Erik Olofsson i Keppiss (Kuppis; nuv. Broby, fi. Siltakylä) i Pite socken (Pyttis, fi. Pyhtää); från Särklax till Tessjö 3 mil.”

Tessjö ligger vid E18 (riksväg 7) cirka 5 km öster om Lovisa. Staden Lovisa grundades som Degerby år 1745.

30. ”Från Tessjö av Jakob Thomasson till postbonden Henrik Mårtensson i Cupisby, (Kuppis, se ovan) under ovannämnde länsman; från Tessjö till Kuppis 3 mil.”

I Tessjö och Kuppis fanns gästgiverier sedan början av 1600-talet. Mellan Tessjö och Broby korsar postvägen den västligaste ar-

men av Kymmene älv, mellan Lill Abborrfors och Stor Abborrfors. Den gamla vägen gick över en ö i strömmen. Längs strömmen drogs gränsen mot Ryssland efter ”hattarnas krig” 1741-43, och en svensk gränspoststation inrättades i Lill Abborrfors, där den blev kvar till 1812. Av posthuset återstår bara grunden.

Här är det omöjligt att följa den äldsta vägens sträckning. Både vägen och broarna med anor från 1550-talet hamnade under vatten då en kraftverksdamm byggdes på 1920-talet. Platsen ligger ett stycke norr om E18.

31.”Från Kuppis av Henrik Mårtenson till postbonden Henrik Petersson i Summaby (Summa), under länsman Henrik Petersson i Wijke socken (Veckelax, fi. Vehkalahti); från Kuppis till Summa 3 mil.”

Mellan Broby och Summa korsar postvägen tre östliga armar av Kymmene älv. Cirka 3 km efter den östligaste bron kan man vika in på väg 170, som följer den gamla vägens sträckning fram till Summa. Summa är ett samhälle vid E18 strax väster om Fredrikshamn. Staden grundades 1653 med namnet Veckelax Nystad. Här inrättades ett postkontor 1668, som blev gränspoststation efter freden i Nystad 1721 då västra Karelen tillföll Ryssland.

32.”Från Summa av Henrik Petersson till postbonden Paul Mattsson i Mentelax (Mäntlahti) under ovannämnda länsman; från Summa till Mäntlahti 3 mil.”

Mäntlahti ligger vid väg 3513, Stora Strandvägen, cirka 1 mil öster om Fredrikshamn. Här heter vägen passande nog Museotie, ”Museivägen”.

33.”Från Mäntlahti av Paul Mattsson till postbonden Lorentz Mohr i Werioke by (Virojoki) under länsman Erik Sigfridsson i Pajulax by (Pajulahti) i Werulax (Vederlax, fi. Virolahti) socken; från Mäntlahti till Virojoki 5 mil.”

Vid freden i Nystad 1721 drogs gränsen mellan Sverige och Ryssland genom Vederlax kyrkoby. Bron över ån på väg 3513, mitt i samhället, markerar gränsen från 1721. Den nuvarande riksgränsen mellan Finland och Ryssland delar också Vederlax socken. Post-

vägen passerade Vaalimaa by och ansluter till E18 strax väster om den nuvarande gränskontrollen.

34.”Från Virojoki av Lorentz Mohr till postbonden Thomas Christiansson i Laheiby (Laihajärvi?) under länsman Nelss Hajan i Sekojo socken (Säkkijärvi, ry. Kondratjevo); från Virojoki till Laheiby 3 mil.”

”Laheiby” kan inte identifieras med full säkerhet, men troligen avses en numera försvunnen by Laihajärvi som låg vid den gamla landsvägen i dåvarande Säkkijärvi socken. Platsen återfinns vid sjön Ozero Laihalmapi något norr om E18/M10 cirka 5 km öster om gränsövergången i Vaalimaa.

35.”Från Laheiby av Thomas Christiansson till postbonden Georg Andersson i Welockeby (Vilajoki, ry. Baltijets) under ovannämnda länsman; från Laheiby till Vilajoki 3 mil.”

Baltijets är ett litet samhälle söder om E18/M10, en halvmil öster om Kondratjevo. Den gamla vägen passerar genom samhället.

36.”Från Vilajoki av Georg Andersson till postbonden kapten Tajik i Meria (Merijoki) under länsman Georg Thymesson i Wiburg socken (Viborg, fi. Viipuri, ry. Vyborg); från Vilajoki till Merijoki 5½ mil.”

”Meria” är inte nödvändigtvis en felskrivning; slutleden ”-joki” (å, flod) dras i många finska ortnamn samman till -io eller -ia. Merijoki bestod av två byar, Stora och Lilla Merijoki. På platsen finns ett industriområde ett par kilometer söder om tätorten Selez-nevo, en västlig förtort till Viborg.

37.”Från Merijoki av kapten Tajik till postförvaltaren Johan Brewer (Johann Bröijer) i Viborg; från Merijoki till Viborg 1½ mil.”

Viborg räknar sitt ursprung från 1293 när Tyrgils Knutsson anlade ett fäste på platsen, men bebyggelse har säkerligen funnits tidigare. Stadsrättigheterna är från 1403. Trots att staden led svårt under andra världskriget och försumrades under de första decennierna av sovjetiskt herravälde har delar av centrum bevarat en ålderdomlig och rätt finländsk prägel.

Regementsskrivaren Johann Bröijer utnämndes av Steinhausen 15 juli 1638 och innehade tjänsten i två årtionden.

Viborgs närmaste omgivning på svensk 1600-talskarta. Postvägen löper från sydväst längs Viborgsviken, möter den övre Viborgsvägen vid broändan och fortsätter från staden mot nordost till Kexholm. Original i Krigsarkivet. (403:32:034)

Viborg med slottet och Åbbron på 1700-talskarta. Original i Krigsarkivet. (403:32:035)

Åbbron i Viborg, sedd mot staden.
Vykort i författarens samling.

Från Viborg till Kexholm 15 mil

38."Från Viborg av Johan Brewer till postbonden Hans Jakobson, tillika länsman, i Ankop? (by i S:t Andree, fi. Antrea, ry. Kamenogorsk) i Jeske socken (Jääski, ry. Lesogorskij); från Viborg till Ankop 6 mil."

Efter Viborg avviker Steinhausen åter från Strandvägen, som löpte på västra sidan av Karelska näset, och tar en omväg mot nordost till Kexholm. Residensstaden i länet med samma namn, efter 1617 Sveriges östligaste stad, ansågs tydligen vara så viktig att posten till Nyen och Narva kunde försenas ett par

dygn. Några år senare fördes posten direkt till Nyen och vägen Viborg - Kexholm - Nyen blev en bilinje.

”Ankop” är en av de svåraste nötterna att knäcka bland postbytesställena i Steinhausens postrulla. Det kan vara en felskrivning eller misstolkning; en by Kuukauppi låg i S:t Andree socken (fi. Antrea, ry. Kamenogorsk) som då var en del av Jääski storsocken. Byn låg vid ett överfartsställe av Vuoksen.

39.”Från Ankop av Hans Jakobson till postbonden Olof Jansson i Kubra (Kopra), Sarula by (Sairala) över vatten, under tilltänkte postbonden och länsmannen i Peters Karg socken?; från Ankop till Sairala 3 mil.”

Sairala är en numera försvunnen by i Kirvu socken (ry. Svobodnoje) på näset mellan sjöarna Torajärvi (ry. Svobodnoje ozero) och Juoksemanjärvi (Borodinskoje ozero). Kopra var namnet på en av gårdarna i byn. Platsen återfinns väster om väg A126 mellan Borodinskoje och Svobodnoje.

”Över vatten” avser passerandet av Saimen-sjösystemets utlopp Vuoksen, som kunde vara nog så riskabelt. ”Tilltänkte postbonden och länsmannen i Peters Karg socken” är ett frågetecken; denne kan ha varit ett alternativ till den tidigare nämnde Olof Jansson i Sairala. Huvudkyrkan i Jääski, på östra stranden av Vuoksen, var helgad åt Sankte Per; eventuellt var en delning av Jääski storsocken planerad vid tiden för Steinhausens resa.

40.”Från Sairala av den tilltänkte länsmannen till postförvaltaren Casper Grün (Kasper Gröön, Gröningk eller Grönhagen) i Kexholm (fi. Käkisalmi, ry. Priozersk, före 1611 Korela); från Sairala till Kexholm 6 mil.”

Öster om Sairala passerade postvägen gränsen mellan ”svenska Karelen” och Kexholms län som tillfallit Sverige vid fredsslutet i Stolbova 1617. Kexholms län räknades inte som ett av landskapen i Finland utan administrerades sedan 1637 av en generalguvernör för Karelen (”ryska Karelen”) och Ingermanland. Steinhausen utnämnde Grün den 20 juli 1638. Tillägget ”tilltänkte” förekommer flera gånger i Steinhausens text; det kan

betyda att den utsedde personen inte ännu accepterat.

I Kexholms län och i Ingermanland fanns få fria bönder att städsla som postbönder. I praktiken kom posten att föras mellan gästgiverier och skjutshåll av anställda kurirer. Enligt formuläret till ”frihetsbrev” för postbönderna i området tillförsäkrades de ett årligt arvode om fem daler utöver den frihet från gästning och skjutsning som gavs alla fria postbönder i riket. I åtminstone två fall beviljades högre belopp: krögarna i Jama och Pihlala, de två sista poststationerna före Narva, fick 20 daler smt årligen enligt ett bevarat brev av den 6 september 1638. Detta kan jämföras med de finländska postförvaltarnas arvoden: 32 daler, utom i Helsingfors 62 daler, postförvaltaren där skulle också ansvara för en sjöpostlinje till Reval.

Vägsträckningen Kexholm-Pyhäjärvi-Liippua (Lipeua) på svensk 1700-talskarta, där gränsen från 1721 är inritad väster om staden.
Original i Krigsarkivet. (403:32:035)

Från Kexholm till Nyen 22½ mil

41.”Från Kexholm av tilltänkte Casper Grün till postbonden och länsmannen Olof Henriksson Hanika (Hanikka) i Pyhäierffwa (Pyhäjärvi, ry. Plodovoje); från Kexholm till Pyhäjärvi 4 mil.”

Från Priozersk/Kexholm ända till Parkala/Pargalovo strax norr om S:t Petersburg följer väg A129 i stort sett den gamla postvägens sträckning. Hanikka var en känd släkt i Pyhäjärvi-området.

Vid Røykkylå korsade postvägen Vuoksen för tredje gången. Där Røykkylå en gång låg, på södra stranden av Vuoksen, finns idag ett område med datjor, fritidshus. Platsen återfinns norr om väg A129, ett par kilometer öster om Losevo.

Liippua är en numera försvunnen by söder om Sosnovo/Rautu. Platsen återfinns öster om väg A129, en halvmil söder om korsningen med väg P34.

Mellan Liippua och Lempaala passerade postvägen gränsen mellan Kexholms län i Karelen och Nöteborgs län i Ingermanland. Det nuvarande samhället Lembolovo ligger på ömse sidor om väg A129, ett par kilometer söder om korsningen med väg A121. På området finns fritidshus.

Lorenz och Henrik Lorentsson i Steinhäusens text är troligen samma person. "Caupson" är ett märkligt namn, men bakom "skrivarversionen" ligger antagligen ett finsk/karelskt köpmansnamn: köpman heter på finska "kauppias". Väg A129 passerar igenom det nutida samhället Agalato.

”Fattich/fattig” är ett lågtyskt ord som betyder ”smutsig”. Om det är före detta läns-

Nyenskans grundlades som fästning 1611, stadssamhället på andra sidan floden Okhta (fi. Ohtajoki, sv. Svartbäcken) grundades 1632. I Nevans mynning hade svenskar anlagt fästet Landskrona redan 1299, men området tillföll Novgorod i fredsslutet 1323. Under kriget på 1500-talet anlades igen svenska befästningar i området.

Av staden och befästningen finns inga spår. På fästningens plats finns nu ett monument och ett litet museum. Ett minne av staden finns i Stockholm, takkronorna i Finska kyrkan prydde en gång kyrkan i Nyen.

Postvägen vid Nyen på svensk 1600-talskarta.
Original i Krigsarkivet. (403:32:034)

Sträckan Duderhof (Duders), Kipen (Kippina), Novabura på svensk 1600-talskarta. Det framgår tydligt att Kipen var en betydande knutpunkt. Original i Krigsarkivet. (403:32:034)

nar Nilsson Wäldt, ersättning för en visitationsresa till "krogen i Kipina". Det är logiskt att anta, att krögaren i Kuippina var postbonde. Byn låg på rätt plats mellan Duders och Novabura, strategiskt placerad i en viktig vägkorsning.

Byn Kipen ligger på norra sidan av M11/E20 cirka 1 mil sydväst om Krasnoje Selo. På en satellitbild skönjer man det gamla vägnätet, med korsningen mitt i byn. En poststation från 1807 står kvar, förfallen. Vill man följa den gamla postvägen får man lämna motorvägen i Kipen och söka sig till en landsväg mot nordväst, på äldre kartor betecknad P35, som i stora drag följer den gamla vägen ända fram till Jama/Kingissepp.

På vissa kartor kallas byn Kipener Kolonie, ett minne av tyska bönder som slog sig ner här på 1800-talet.

50."Från den tilltänkta krogen till Novebuhr (fi/ing Uusi-Puura el. Novabura, ry. Novaja Burja), 3 mil."

Novaja Burja ligger vid väg P35, cirka 2 km öster om byn Lopukhina. Här grundades en luthersk församling på 1630-talet. Ett äldre "Puura", Staraja Burja, ligger ett litet stycke söderut.

51."Från Novabura till Capurgij (sv/ry Koporje, fi/ing. Kaprio), 4 mil."

För Novabura finns en anteckning från 1640-talet, "löper mellan Wasili Sabeitoffs krog och Koporje". Koporje var huvudort i Koporje slottslän, ett av de fyra länen i svenska Ingermanland. Ledaren för det kolonisationsföretag på 1630-talet som förde Steinhausen till Ingermanland, holländaren Abraham Six/Sixt van Sandelier/Chandelier, upphöjdes till svensk friherre 1630 med tre pogoster (kyrksocknar) i Koporje slottslän som förläning.

52."Från Koporje till postbonden och gästgivaren Henrich Barthelson i Bijla (vot. Pihlala, fi/ing. Pihlala, ry. Pillovo), 3 mil."

Krögaren Barthelson har varit svensk eller tysk. Pihlala var en votisk/ingrisk by i Kattila socken (fi/vot. Kattila, ingr. Kettele, est. Kotlõ, ry. Kotly). På 1640-talet nämns "Pilola krog" som postbytesställe. Nuvarande Pillovo återfinns söder om väg P35, något väster om korsningen P35/P42.

Sträckan Pihlala (vid Kattila), Jama, Narva på svensk 1600-talskarta. Original i Krigsarkivet. (403:32:034)

53."Från Pihlala till postbonden Henrich Peterson i Jamma (ty/sv. Jamburg, fi/est/ing. Jaama, ry. Jamburg, nuv. Kingisepp), 3 mil."

Henrich Peterson var krögare. Jamburg var huvudort i det västligaste, och minsta, slottslänet i Ingermanland. Ett novgorodiskt fäste, Jamski Gorodok, grundades redan på 1300-talet och blev snart den mest betydande orten i "den votiska femtedelen" av stadsrepubliken Novgorod. Vid Jamburg passerade postvägen den största floden mellan Neva och Narvafloden, Luga (vot. Laugaz, est. Lauga, fi/ing. Laukaa, ry. Reka Luga). Mellan Jamburg och Narva fanns två vägar: vardera gick genom stora sumpmarker mellan floderna Luga och Narva.

54."Från Jamburg till postförvaltaren Matthes Schulten (Matthias Schuldt) i Narva, 3 mil."

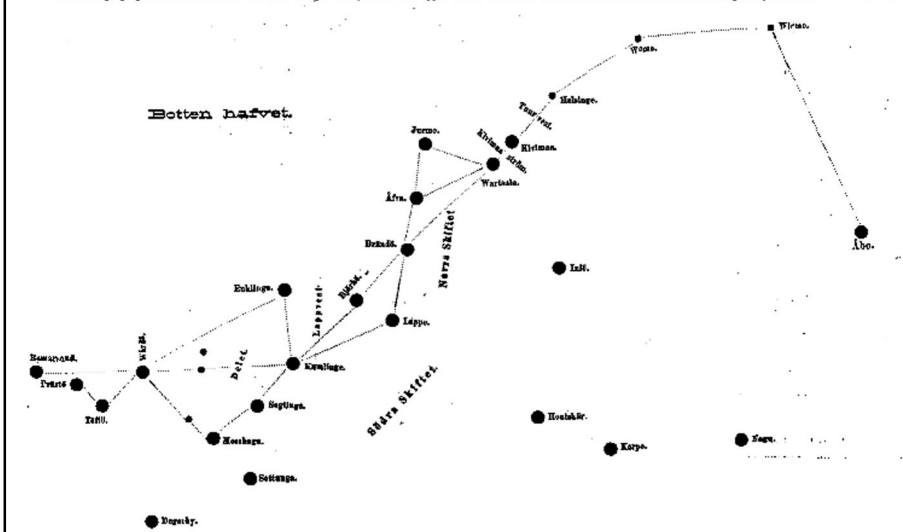
Matthias Schuldt tog inte emot tjänsten. Guvernören i Narva, Nils Assarsson Mannersköld, uppmanades i slutet av september att söka en ersättare; årsarvodet höjdes till

50 daler smt. Redan 11 oktober utnämndes Ignat Simonsson, rysk tolk på slottet i Narva, till postförvaltare. Hans bostad låg i norra delen av staden, tomten nr 26 på Helsingforsgatan.

"Med två timmar per mil ger detta 171½ mil mellan Stockholm och Narva, och detta kan löpas på 14 dagar och fem timmar."

"Fjorton dagar och fem timmar" är snarare teori än praktik. Steinhausen reste på sommaren, men även då kunde sjösträckorna bjuda på överraskningar. Skjutshållarna på sträckan mellan Älmsta och det finska fastlandet upplyste säkert den höge resenären att de knappt trettio milen kunde ta flera veckor i anspråk när vådrets makter så ville.

Postrullan nämner sammanlagt 55 postbytesställen mellan Stockholm och Narva, postkontoren i städerna medräknade. Förteckningen är "enkelriktad" med utgångspunkt i Stockholm; för post i andra riktningen bör rullan läsas i omvänd ordning med Narva som nummer ett. Varje postbonde/post-

[illegible]

Så sent som i januari 1894 såg sig postmästaren i Mariehamn föranledd att förklara i tidningen Åland hur besvärlig sträckan mellan Åland och det finska fastlandet egentligen var. I december samma år inledde ångaren Sofia vintertrafik Åbo-Mariehamn-Stockholm.

förvaltare förde post i vardera riktningen; så skulle postbonden t.ex. i Emkarby på Åland föra "Stockholmspost" till Finby och "Narvapost" till Eckerö. Ända in i modern tid talade postförarna på Ålands hav om "svensk" respektive "finsk" post, beroende på riktningen.

Mödosam vintertida sjöpost.
Svenskt frimärke 1979.

Postlinjerna i Estland och svenska Livland

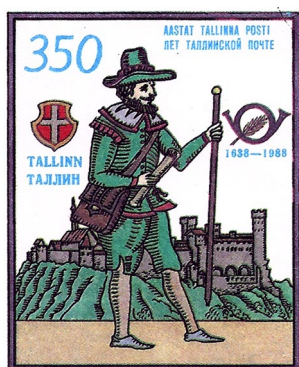
Steinhausens uppdrag tog slut i Narva, vid gränsen till guvernementet Estland. Här fanns redan ett organiserat postväsende, som fungerat sedan Tyska Ordens och Hansans dagar. Det estniska och livländska ridderskapet underhöll regelbunden postföring på åtminstone tre linjer: Reval - Pernau - Dorpat och Reval - Wesenberg - Narva, Wesenberg - Dorpat - Riga och Reval - Pernau - Riga. I Riga, i guvernementet Livland, hade Jacob Becker utnämnts till svensk postmästare för svenska Livland och Preussen 1625. Becker

publicerade redan 1632 en ”Post-Ordning” med portosatser och beräknad transittid till så avlägsna orter som Hamburg, Berlin och Frankfurt am Main.

För guvernementet Estlands del — norra delen av nuvarande Estland — är 1600-talets postbytestationer bara delvis kända, för svenska Livlands del — södra delen av nuvarande Estland och norra delen av Lettland — finns uppgifter från senare hälften av 1600-talet.

Karelen och Ingermanland

Området som slutligt tillerkändes Sverige vid fredsslutet i Stolbova 1617 omfattade Kexholms län väster och norr om Ladoga ("Ryska Karelen") och Ingermanland söder om Ladoga och Finska viken. Annorlunda uttryckt var det den norra, och största, delen av ett gammalt novgorodiskt förvaltningsområde, Vodskaja pjatina, "den votiska femtedelen" öster och söder om Nöteborgsgränsen från 1323 och öster om Narvafloden. Ingermanland förblev svenskt i nästan ett århundrade, Kexholms län ett par årtionden längre. De erövrade områdena anslöts inte till Finland utan förvaltades av en generalguvernör, tidvis tillsammans med svenska Livland. Stora områden hade getts som förläningar, här fanns få fria bönder som kunde utses till postbönder.

Sovjetmakten hedrade också Steinhausens resa, på sitt vis. "350 år postgång i Tallinn", vinjett på helsakskuvert 1988.

Kexholms län hade rätt homogent karelsk befolkning. I Ingermanland var befolkningen blandad — i de norra delarna ingrer, voter, nyligen invandrade karelar och savolaxare. I de södra delarna fanns rätt mycket ryssar. Gemensam för alla ursprungsinvånare var den ortodoxa tron; de som flyttade in på 1600-talet var lutheraner. Fredstraktatens löfte att respektera inbyggarnas religion var snart glömt, en stor del av den ortodoxa befolk-

ningen utvandrade och ersattes med nybyggare från västra Karelen och Savolax. Senare tiders ingermanländare är i huvudsak ättlingar till dessa, inte till de forna ingrerna (fi. inkerikko, ry. izori). Försök gjordes att locka kolonister från Nordtyskland och Holland — det är här Steinhausen kommer in i bilden.

När Sverige var som störst var det "avlångt på bredden", mellan Göteborg i väster och Kexholm längst i öster: Riga var rikets största stad. Bureus' karta 1662 på svenskt frimärke 1991.

Bilaga 1. Steinhausens postrulla

Steinhausens originaltext, med reservation för feltolkningar av sextonhundredtalskrivarens tyska skrivstil återges här:

”Post Rulla wie dieselbe anno 1638 den 3 Junij biss den 7 Augusti von Stockholm biss zu der Narwa zu Lande zu legen angefangen und Absolviert worden.

A:o 1638 den 3 Junij ist erstmahlen die Post von Stockholm uff Aboo, von dennen weiters biss uff die Narbe gelechet worden, undt soll dieselbe her nacher zu fuss also, wie lautet, laufen.

(1) Von Stockholm soll der General Postmeister die ersten Post biss uff Ensta in Teby soken unter den Lentzman Georg Hanson, so selbstn der Postbaur, dahin verschaffen, ist von Stockholm biss Ensta 1½ Meijlen;

(2) Von Ensta soll der Postbaur Georg Hanson sie tragen biss Seby in Garne soken, zum Postbauren Hans Larson, unter dem Fehringsman Per Hanson, ist von Ensta biss Seby 2 Meijlen;

(3) Von Seby soll der Postbaur Hans Larson sie tragen biss Settena in Hussbysschere soken, zum Postbaurn Hustro Malin, des alten Lentzmans hinterlassenen Wittiben, unter den Lentzman Oloff Persson, thut von Seby biss Settena 2 Meijlen;

(4) Von Settena biss uff Schwaneberg soll sie tragen der Postbaur Per Nilsson unter dem Fehringsman Per Oloffson, ist von Settena biss Schwaneberg 2 Meijlen;

(5) Von Schwaneberg soll der Postbaur Per Nilsson sie tragen biss uff Elmestadt, zum Postbauren Anders Danielsson in die Wedde soken, unterm Lentzman Niels Larson, ist von Schwaneberg bis Elmestadt 2½ Meijlen;

(6) Von Elmestadt über das Alandische Haaff biss Ökre soll sie tragen Anders Danielson zum Postbauren Erich Nelsson in Ökren unterm Lentzman Per Jönson zu Ökren, ist von Elmestadt biss Ökre 10½ Meijlen;

(7) Von Ökren soll sie der Postbaur tragen biss uff Finnestrom soken über Maresundt Fehre zum Postbauren Matthes Paulson zu Enckerbyz unterm Lentzman Erich Martensson, thut von Ökren biss uff Enckerby 2 Meijlen;

(8) Von Enckerby soll sie tragen Matthes Paulsson biss Finneby in Sundt soken zum Postbauren Knut Thomasson zu Finneby unterm Lentzman Magnus Michelson zu Perness, ist von Enckerby biss Finneby 2 Meijlen;

(9) Von Finneby soll sie tragen Knut Thomasson biss uff Wargardt in Sundt soken zum Postbauren Hans Hagalsson, eine halbe mejl zu lande und eine mejle zu wasser, unterm Lentzman Marcus Michelson, thut von Finneby biss Wargardt 1½ Meijlen;

(10) Von Wargardt biss uff Kimlingen soken soll sie tragen der Postbaur Hans Hagalson über wasser die Däle zum Postbauren Simon Hindrichson in Kimlin-

gen, unterm Lentzman Johan Erichson daselbst, ist von dor biss Kimlingen 4 Meijlen;

(11) Von Kimlingen soll sie tragen Simon Henrichson biss zum Brendel übers Lattwasser zum Postbauren Thomas Mattheson unter vorigen Lentzman, thut über wasser von Kimlingen biss Brendel 3 Meijlen;

(12) Von Brendel biss Süderby soll sie tragen Thomas Mattheson über See biss zum Postbaur in Süderby in Toffsal soken unterm Lentzman Georg Jacobson Anigma, thut von dor biss Süderby 3 Meijlen;

(13) Von Süderby soll sie tragen Anders Erichson über See biss Sannes in Toffsal soken zum Postbaur Henrich Palson unterm vorigen Lentzman, thut von Süderby biss Sannes 3 Meijlen;

(14) Von Sannes soll sie tragen Henrich Palsson biss uff Winckelby in Wemo soken, zum Lentzman und der Zeit Postbaur Otto Carlson unter Fraw Margareta von Kancka, thut von Sannes biss Winckelby 2 Meijlen;

(15) Von Winckelby soll sie tragen Otto Carlson biss Casila in Naj soken zum Postbaur Matthes Jacobson in Casilaby unterm Lentzman Johan Clemetson von Nemijs, thut von Winckelby biss Casila 3 Meijlen;

(16) Von Casila soll sie tragen der Postbaur Matthes Jacobson zum Post Verwalter Lüttche Calander, biss in Aboo, thut von Casila biss Aboo 3 Meijlen = 47 Meijlen.

(17) Von Aboo soll sie tragen der Post Verwalter Lüttche Calander biss Rokätelande zum Lentzman Grels Knutson so auch der Postbaur in Parna soken, thut biss Rokätelande 3½ Meijlen;

(18) Von Rokätelande, zum Lentzman Grels Knutson, biss Hendel in Halka soken zum Postbaur Clas Jacobsson so auch daselbst Lentzman, thut biss Hendel 2 Meijlen;

(19) Von Hendel biss Sauro soll sie tragen der Postbaur Clas Jacobson zum Postbaur Clas Otthesson unter Hylke Lentzman, uff Bierno soken, thut von Hendel biss Sauro 2 Meijlen;

(20) Von Sauro soll sie tragen der Postbaur Clas Otthesson biss Kulla zum Postbauren Hans Hanson unter dem Lentzman Erich Hinderson Boosta in Pojo soken, thut von Sauro biss Kulla 2½ Meijlen;

(21) Von Kulla soll sie tragen der Postbaur Hans Hanson biss Sandenes zum Postbauren Nils Joranson unter dem Lentzman Henrich Erichson zu Nyby, in Cariss soken, thut von Kulla biss Sandenes 2½ Meijlen;

(22) Von Sandenes soll sie tragen der Postbaur Nils Jörenson biss Wijan zum Postbauren Matthes Eglanson unterm Lentzman Clas Jacobson in Sundt soken, thut von Sandenes biss Wijan 3 Meijlen;

(23) Von Wijan soll sie tragen Matthes Eglanson Postbaur biss zu Hwiss zum Postbauren Sijfert

Clementson unterm Lentzman Clas Jacobson in Kirchschlett soken, thut von Wijan biss Hwiss 2½ Meijlen;

(24) Von Hwiss soll sie tragen Sijfert Clementson biss Nyby zum Postbauren Erich Arweson uff Essbo soken, unterm verstorbenen Lentzman zu Nyby, thut von Hwiss biss Nyby 2 Meijlen;

(25) Von Nyby soll sie tragen Erich Arweson biss Helsingforst zum Post Verwalter Hans Jabel, thut von Nyby biss dahin 3 Meijlen = 23 Meijlen.

(26) Von Helsingforst soll sie tragen der Post Verwalter Hans Jabel (ist ein Reuter) biss Siboo zum Postbauren Sijfert Knutson unterm Lentzman Christian Michelson in Catmans By in Sijbe soken, thut von Helsingforst biss Siboo 3 Meijlen;

(27) Von Siboo soll sie tragen Sijfert Knutson biss Burgo zum Post Verwalter Herman Raaff, thut von Siboo bis Burgo 4 Meijlen = 7 Meijlen.

(28) Von Burgo soll sie der Post Verwalter tragen biss Serkela zum Postbauren Bartelt Oluffson, unterm Lentzman Andres Erichson in Pegne soken, thut von Burgo biss Serkela 4 Meijlen;

(29) Von Serkela biss Thesieby soll sie tragen Bartelt Oluffson zum Postbaur Jacob Thomasson unterm Lentzman Erich Oloffson zu Keppiss in Pite soken, thut von Serkela biss Thesie 3 Meijlen;

(30) Von Thesie biss Cupissby soll sie Jacob Thomasson tragen zum Postbauren Henrich Martenson daselbst, unterm vorigen Lentzman, thut von Thesie biss Cupissby 3 Meijlen;

(31) Von Cupissby soll sie tragen Henrich Martenson bis Summaby zum Postbauren Henrich Peterson, unterm Lentzman Henrich Peterson in Wijke soken, thut von Cupissby biss Summaby 3 Meijlen;

(32) Von Summaby soll sie tragen Henrich Peterson biss Mentelax zum Postbaur Paul Matzson unter vorigen Lentzman, thut von Summaby biss Mentelax 3 Meijlen;

(33) Von Mentelax soll sie tragen Paul Matzson biss Weriokeby zum Postbauren Lorentz Mohr, unterm Lentzman Erich Sijfersson zu Pajulax by in Werulax soken, thut von Mentelax biss Weriokeby 5 Meijlen;

(34) Von Weriokeby soll sie tragen Lorentz Mohr biss Laheiby zum Postbauren Thomas Christianson, unterm Lentzman Nelss Hajan in Sekojo soken, thut von Weriokeby biss Laheiby 3 Meijlen;

(35) Von Laheiby biss Welockeby soll sie tragen Thomas Christianson zum Postbaur Georg Anderson, unter vorigem Lentzman, thut von Laheiby biss Welockeby 3 Meijlen;

(36) Von Welockeby soll sie tragen Georg Anderson biss Meria zum Postbaur Cap. Tajik unterm Lentzman Georg Thijmesson in Wiburg soken, thut von Weckeby biss Meria 5½ Meijlen;

(37) Von Meria soll sie tragen Cap. Tajik biss Wiburg zum Post Verwalter daselbst, Johan Brewer, thut von

Meria biss Wiburg 1½ Meijlen = 34 Meijlen.

(38) Von Wiburg soll sie tragen Johan Brewer biss Ankop biss zum Postbauren Hans Jacobson in Jeske soken, so auch daselbst ein Lentzman, thut von Wiburg biss Ankop 6 Meijlen;

(39) Von Ankop biss Sarula by soll sie tragen Hans Jacobson zum Postbauren Oloff Janson zu Kubra über Wasser in Peters Karg soken unter gedachten Postbauren und Lentzman, thut von Ankop biss Sarula by 3 Meijlen;

(40) Von Sarula by soll sie gedachter Lentzman biss Kexholm zum Post Verwalter Casper Grün tragen, ist vom Sarelaby biss Kexholm 6 Meijlen = 15 Meijlen.

(41) Von Kexholm soll sie gedachter Casper Grün tragen biss Pyhaierffwa zum Postbauren und Lentzman Oluff Henrichson Hanika in Pyhaierffwa soken, thut von Kexholm biss Pyhaierffwa 4 Meijlen;

(42) Von Pyhaierffwa soll sie Oluff Henrichson tragen biss Raijkila zum Postbauren Esskel Lorentzson, und Lentzman in Sakula soken, ist von Pyhaierffwa biss Raijkila.....;

(43) Von Raijkila biss Lippeby soll sie tragen der Lentzman Esskel Lorentzson zum Postbaur und Lentzman Lorentz Peterson in Rasula soken, ist von Raijkila biss Lippeby 3½ Meijlen;

(44) Von Lippeby biss Lembula soll sie Lorentz Peterson tragen zum Postbauren Lorentz Lorentzson, auch Lentzman daselbst, in Qviwasten soken, thut von Lippeby biss Lembula 3 Meijlen;

(45) Von Lembula biss Ahaladwa soll sie tragen Henrich Lorentzson zum Postbauren Lorentz Caupson unter dem vorigen Lentzman, thut von Lembula biss Ahaladwa 2 Meijlen;

(46) Von Ahaladwa biss Parcula soll sie tragen Lorentz Caupson zum Postbaur und alten Lentzman Fattich Abraham in Korposelsche soken, thut von Ahaladwa biss Parcula 4 Meijlen;

(47) Von Parcula soll sie tragen Fattich Abraham biss Nya zum Post Verwalter Samuel Sijferson, thut von Parcula biss Nya 3 Meijlen = 22½ Meijlen.

(48) Von Nya soll sie Samuel Sijferson tragen biss Dudroff, thut von Nya biss Dudroff 5 Meijlen;

(49) Von Dudroff soll sie getragen werden biss Basily Sabathay Krug, thut von Dudroff biss dahin 2 Meijlen;

(50) Von gedachtem Krug soll sie getragen werden biss Novebuhr, thut von Kruge biss Novebuhr 3 Meijlen;

(51) Von Novebuhr biss Capurgij thut 4 Meijlen;

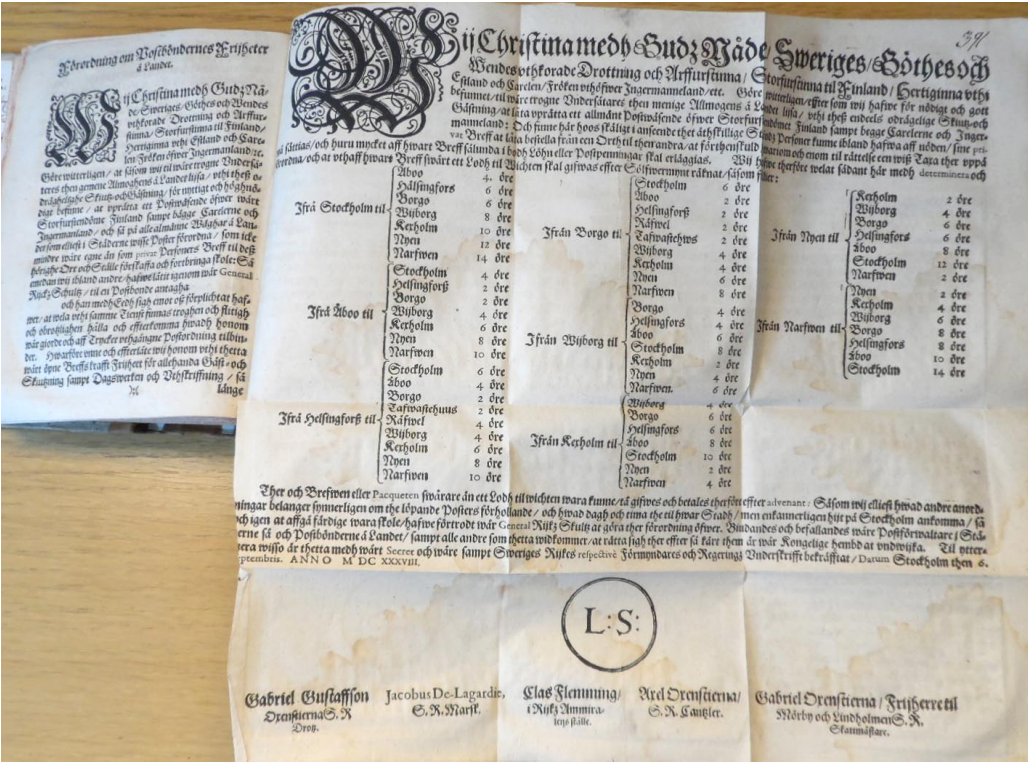
(52) Von Capurgij biss Bijla zum Postbauren und Gastgeber Henrich Barthelson, thut 3 Meijlen;

(53) Von Bijla biss Jamma zum Postbaur Henrich Peterson, thut 3 Meijlen;

(54) Von Jamma biss Narwa zum Post Verwalter Matthes Schulten, thut 3 Meijlen = 23 Meijlen = 171½ Meijlen.

Diese 171½ thun zu zwo Stunden 343 Stunden, undt können in 14 Tagen und fünff Stunden gegangen werden. Bernhardt Steen Von Steenhhausen, Generall Reichs Schultheiss”.

Bilaga 2. Postförordningen 6 september 1638 med Sveriges första publicerade posttaxa

Bilaga 3. Postkontor i den östra rikshälften, Ingermanland, Estland och svenska Livland 1638

- Arensburg (est. Kuressaare)
- Borgå
- Dorpat (est. Tartu)
- Hapsal (est. Haapsalu)
- Helsingfors
- Kexholm
- Narva
- Nyen
- Pernau (est. Pärnu)
- Reval (est. Tallinn)
- Riga
- Tavastehus

- Walk (est. Valga, lett. Valka)
- Wesenberg (est. Rakvere)
- Viborg
- Åbo

Otryckta källor
von Bonsdorff, Bertel,
Abraham Six van Chandelier & consortes:
en kolonisationsplan i Ingermanland 1629/
30. Helsingfors 1997 (Maskinskrivet, illustre-
rat manuskript. Kopia i Krigsarkivet)

Silfverstolpe, Gunnar Mascoll,

Det äldsta Riddarhuset. Stockholm 1936 (Maskinskrivet manuskript. Källhänvisningar och referenser till illustrationer finns men bilderna saknas. Original i Stockholms stadsarkiv.)

Stein von Steinhausen, Bernhard,

Post Rulla wie dieselbe Anno 1638 den 3 Junij biss den 7 Augusti von Stockholm...handskrift i Riksarkivet: Kanslikollegium, "Arkivfragment från Tidösamlingen och från vissa posttjänstemän, signum GV:1.

Krigsarkivet: kartor från 1600 och 1700-talet.

www.eniro.se: vägkartor, sjökort, satellitbilder.

www.kulturmiljo.fi: Museiverket, Bygga kulturmiljöer av riksintresse.

www.maps.google.com: satellitbilder, kartor.

Tryckta källor och litteratur

Andersson, Bo et al.,

Postvägen över land och hav. *Meddelanden från Postmuseum* 52. Stockholm 2004.

Andersson, Jan,

Postvägen över Åland.

Ålands landskapsstyrelse, Mariehamn 1999

Arvidsson, Catrine,

Postvägen via Markaryd och Markaryds postkontor.

Pöstryttaren 2002.

Boije, Margareta / Prenzlau-Enander, Gabriele,

Kartläggning av postvägen från Stockholm till Grisslehamn.

Stockholms läns museum, rapport 2003:39.

von Bonsdorff, Bertel,

Bernhard Stein von Steinhausen, ett namn från det svenska postverkets äldsta historia. *Pöstryttaren* 1989.

Fagerlund, L. W.,

Anteckningar rörande samfärdseln emellan Sverige och Finland öfver Ålands haf och de åländska öarna. Bidrag till kännedom af hembygden utgifne af Föreningen Ålands Vänner VIII.

Helsingfors 1925.

Forssell, Nils,

Svenska Postverkets historia 1-2.

Stockholm 1936.

Formulär till postbondeavtal i Kexholms län och Ingermanland,

6 september 1638.

Förordning om ett allmänt Postwäsende i Storfurstendömet Finland samt begge Carelerne och Ingermanneland,

6 september 1638.

Förordning om Post-Bådhen,

20 februari 1636.

Förordning om Postböndernes Frijheter å Landet,

6 september 1638.

Gardberg, C. J. / Dahl, Kaj,

Kungsvägen från Åbo till Viborg.

Keuruu 1991.

Holm, Teodor,

Sveriges allmänna postväsen, 1.

Stockholm 1906

Hurt, Vambola / Ojaste, Elmar,

Eesti Estonia, Philately & Postal History.

Göteborg 1986.

Jutikkala, Eino / Nurmio, Yrjö /

Osmonsalo, Erkki,

Suomen Postilaitoksen historia 1638 – 1938, 1-2 (Finska postverkets historia).

Helsingfors 1938.

Küng, Enn,

De första postförvaltarna i Narva 1638-1656.

Postryttaren 2000.

Linnarsson, Magnus,

Postgång på växlande villkor. Det svenska postväsendets organisation under stormakts-tiden.

Lund 2010.

Lundgren, Rafael (red.),

Minnesskrift till invigningen af nya posthuset i Stockholm 1903.

Stockholm 1903.

Masonen, Jukka & al,

Suuri postitie Varsinais-Suomessa (Den stora postvägen i Egentliga Finland).

Åbo 1990.

Odhner, Clas Theodor,

Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare.

Stockholm 1865.

Runge Kristoffersen, Hans (red.),

Längs Nordens äldsta postvägar.

København 2004.

Salminen, Tapio,

Suuri rantatie, Stora strandvägen.

Helsingfors 1993.

Wallin (Voionmaa), Väinö,

Suomen maantiet Ruotsin vallan aikana (Finlands landsvägar under den svenska tiden)

Kuopio 1893.

Ölander, Carl,

Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning 1, 1617-1645.

Uppsala 1898.

